

зва
Женя
іотечка

МАРІЯ ГАЛИЧ

МОЯ КАР'ЄРА

ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ

МАРІЯ ГАЛИЧ

МОЯ КАР'ЄРА

ОПОВІДАННЯ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
Харків 1930 Київ

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літопису Українського Друку“,
„Картковому репертуарі“ та інших покаж-
чиках Української Книжкової Палати.

Зам. № 853.

МОЯ КАР'ЄРА

Знову перед очима снують ті клапті. Такі чудні кожен зокрема й незрозумілі. Як кубики, позначені химерними везерунками, що діти з них складають картини.

Через стіл директор. Я дивлюсь на заповнену анкету, а бачу навколо весь кабінет. З круглого вікна в стелі тихо спускається серпневе світло. Водоспад, що його шум завмер десь за горою, Заячою дорогою розбіглись низом косі кольорові плитки. На дивані ліворуч артисти. Більш до них уваги, насторожити трохи слух, буде чути звук їхньої розмови. Про склад артистів на цей рік, про зарплатню, репертуар...

Директор клацнув брунатним портфелем, повернувся й сказав:

— Взавтра перевірка. Приходьте. А потім підпишемо контракт. Ви сьогодні приїхали?

Що я приїхала сьогодні, він знав на початку розмови і, перепитуючи те, хотів десь-то сказати:

— Думали все разом покінчити? Почекайте трохи, почекайте!

Це звучало, як співчуття. Навіть як доброзичливість, і я радо те собі підкреслила, хоч воно й нічого не вияснило в моєму становищі.

В театрі було порожньо. Луна гналась за мною по круглих фойє — провалювалась. Ввиджались кругом чорні печери, що голосно глитають кроки. Я йшла, не озираючись. А на вулиці прибила собі гумки до закаблуків і пішла далі.

Спинилась від несподіваної радості. З того ніби, що тиском пальців на граніті можна витворити такий граційний фасад праворуч. Мусила признатися собі, що я щаслива.

Мені добре знайоме це почуття. Інколи воно з'явиться не знати чому і буває навіть неприємне.

Та зараз не спинялась на причинах. Не хотіла. Наче боялася, що може хто наврочити, коли хоч так, в уяві витягну їх на світ. Я лише мовчки посміхалась до тихого дня. Зухвало попробувала почепити його бурштиновим намистом на ший. З того можна було й запишатися.

Аж кінець площі, де під ногами розповзлася руда глина замість панелі, пригадала, що вже стомилась, і повернула назад.

Дорогою накреслила собі план на завтра.

Перевірка була о десятій годині вранці.
В театрі.

Тут мої стосунки з навколишнім якимось дивно порушились. Що я сюди лише рекомендована, що не маю жадної підмоги, що починаю життя з „а“ — все це зринуло враз і збилося в один прапор. Втрачати нічого. Мене опанувала небувала неутральність, що дозволяла всьому й абсолютно всім можливостям виявлятися. Так гнучко почувала себе, що могла б до всього того пристосуватись. Коли б портрети з стін почали справді голосно деклямувати чи прорікати магічні накази, а крилате крісло з режисером викинуло б у повітрі якийсь salto mortale — „Прошу!“ — відповіла б тільки.

Пройшовши навшпиньки повз перший ряд, я сіла на лаві поруч панни з рожевим віялом.

Старанно почала перебирати матеріял, що його взяла на перевірку. Коробейник так розглядає свій багаж перед продажем. Витягала кращі місця, приміряла їх до нового тла, вивіряла резонанс. Оглянувши залу, знала вже приблизно масштаб, що в ньому має піти мій голос. Побіжно проскакувало зайцями й інше. Якісь анкети й питання, рухливі ромби директорових очей: „Ви сьогодні приїхали?“ І никло, не потребуючи відповіді.

Сусідка підвелася. Лишалось неприємно

порожнє місце поруч — мої очі поспішили за нею вслід.

Спершу панна була мені з тієї самої категорії речей, що й крісло, де сиділа. Лише зачувши від неї з кону звук, я стрепенулася: „Хто просить на допомогу? Чому так дрижить цей голос?“.

— Певности більш, певности! — звернулася до неї в уяві. — Жадних вагань. Тут тільки гра, — доводила.

І та міцніла. Під кінець голос її набрав фарб — вмить розцвів, як папороть вночі проти Івана Купайла.

Я захоплено вітала сусідку, коли повернулася на місце. Потисла їй руку й вишукувала щонайкращих слів.

Та поки вона, спантеличена, почала щось розбирати, назвали моє прізвище.

Я встала.

Найкраще, коли тебе слухає велика аудиторія. З певного віддалення це одна добродушна собі істота. Товариство ж кількох осіб у таких випадках здебільшого неприємне. Бо бачиш думки кожного зокрема. А за якимось чудним законом ніколи не буває між ними спільного ритму.

Перевіряли нас — директор, режисер, режисерів помічник і капельмейстер. В чотирьох кріслах сиділи вони по чотирьох різних радіусах від мене, як рідкі нерівні зуби. В їхніх позах виявлялося їхнє призначення—

ловити звук з лету. Як мух. Рот режисерові кривулькою спускався ліворуч, наче хто стомленою рукою розписався — досить.

Я вирішила не бачити його. Ні його, ні директора. Співала капельмейстерові й решті артистів, що виступали півкруглим барельєфом на якійсь екзотичній декорації.

Матеріал до перевірки підбрала такий, що могла однаково добре його демонструвати хоч де. Здавалось — папуасів, що не розуміють моєї мови, примусила б слухати.

Не чула себе. Не чула мелодії. Тільки тримала ніби в руках середину срібного дзвона. — Як і кожне тіло в потенції, цей метал має опертя. Зважила сили й почала.

Потім мене запитали:

— Ваше походження?

— Профстаж?

Відповіла.

— Ви вільні. Приходьте ввечорі на репетицію.

„Принцеса Турандот“ зійшла блискуче. Та пишалася я з того куди пізніш. По виставі ж, не знявши навіть гриму, крадькома від публіки й артистів вийшла з театру. Сила звуків, оплесків, фраз, хаотично, як навколишня ніч, оточила мене за порогом. Я одводила тільки голову, пантруючи дороги. Хвилями збоку застигло світло лихтарів, і було смішно так виринати з темряви, щоб

знову в ній потонути. Я протестувала. І йшла. Ніби наздоганяла привид — часом відповідно регулюючи свій крок, часом безнадійно волочучи ноги.

В темряві спинив мене білий силует. Пізнала дім, де жила, й мить стояла, виміряючи. Наче можна було й не підходити.

Заплатила кур'єрові з театру, що чекав мене з квітами коло входу й зачинила двері.

Та настирливі звуки, збільшені в тиші, як у мідяні труби, загрожували знову гротеском оточити мене. Засвітила тоді всі, які могла, в кімнаті лампи. Щоб не було тут жадного темного кутка.

Так.

У грі того вечора я вперше дійшла якоїсь межі, що мене злякала. Здавалось, коли б відкрила туди очі, побачила б щось дивовижне. Таке, чого повіки не забути. Треба було тільки спинитися й глянути.

Та я впевнено грала, знаючи, де можна скочити за межу, де можна відступитись назад. Обминала те „до кінця“. Як сновиди, що танцює на карнизі високої башти. І все.

Більш нічого не могла я збагнути у своїй грі того вечора.

Тільки на третій день я ніби вперше побачила світ. Не знала, як ступити, до чого взятися. Хоч на черзі й стояло невідкладне — приготуватись до репетиції.

Щоб знайти колію, я сіла до газети. Передовиця завжди бадьорить мене, як ранішня холодна вода.

Перечитала ще кантонські події, звіт про конференцію й кінець другої сторінки натрапила рецензію про театр.

„Артистка З. дала викінчений образ Турандот. Треба мати багато чуйности, щоб у цій опері не перескочити межі до драми чи до комедії. Вона легко оволоділа партією й виявила чудовий свіжий голос“.

Я скочила повна буйної радості. Кілька хвилин дивилась на нове, незнане досі своє обличчя в дзеркалі. Потім закрутилася з газетою на одному місці, тягнучи високо на одній ноті — „о-о!“

Знову перечитала абзац. Прочитала на решті й рецензію до кінця.

Та все це не давало мені відчутти того щастя, що його, здавалось, заробила. Я рівненько вирізала ножицями рецензію і послала її вкупі з подякою професорові Н-ської консерваторії, що рекомендував мене сюди.

Потім не раз це видавалось мені хвастощами. Але ж знаю — то був тільки засіб краще відчутти радість, що хитро вилася навколо, аж крутилася мені голова.

Щоб відзначити успіх п'єси, Лін зорганізувала в себе маленький бенкет. Ще після перевірки ми з нею потоваришували. Тепер

теж були сусідами. За кілька дверей від моїх були її двері.

Я ввійшла.

Від хвилювання — вперше входила я в це товариство — мій погляд міг бути вовчий. І це напевне. Бо всі теж принишки й, так само вивіряючи, дивились на мене.

— А-а, Пінч! — зібравши сили, перевела я з себе увагу на артиста із серії машкар в інтермедії. — Пінч, Панч, Понч!

Протягла це таким голосом, ніби зустріла своє щастя.

Спосіб удався. Всі підхопили той звук — „а-а“ — і кинулись на Пінча. Здивовані, як і я, викрили потім, що справді — куди не повернися, скрізь його стрінеш. Це була ніби його, лише його особливість.

Підкотили мені крісло, і вечірка далі зашуміла, як десяток веретен навколо кошла-того кужелю.

Артистів, що були тут, зустрічала щодня в театрі. Навіть віталася до них. Але в товарищиній кімнаті вони видавалися не до речі якомсь, і я почула себе осторонь. Єдина моя приятелька кокетувала з Н., а Пінч кілька разів обірвався, втягуючи мене до гурту. І я не була проти. Не могла тільки взяти фалшивого, як мені здавалося, загального тону.

„Та хто знає, — перебила себе, — може якраз моя мовчазна присутність і спричиняється

до того? Адже чула з коридору: шум був тоді зовсім іншого змісту. Дружній, веселий, невимушений“...

Це було вже надто.

Я уважно почала прислухатися дотепів, що їх кругом розсипав Н., і яко мога весело сміялась, коли було треба. Спільної мови не могла знайти — заговорити легко, граційно — все те втілювала в сміх. І мене прийняли до гурту. Чула загальну прихильність до себе, як зимою від груби тепло.

Та мій сміх був не тільки кроком увійти в товариство. Він благав ще про справжні веселощі, незмушеність, дружбу. А на те не вважали. Не чули. Ба й стало ясно нарешті, що наміри їхні й мої протилежні й однаково непохитні.

Тоді перестали сміятись.

Я думала:

— Панч, Понч — які їхні справжні імена? Обидва баритони. В театрі бачила, як обмінялися поглядами, коли йшлося про партію, що на неї обоє претендували. Здавалось — от-от кинуться й перегризуть один одному горлянку. А зараз сидять за одним столом... Нащо Лін запросила мене сюди? Врешті, як господиня, вона мусила б хоч слово привітне кинути мені. У нас же один голос — в обох мецо-сопрано. А... вчора, кажуть, Лін ремствувала, ніби режисер дав мені її rolę.

Та кинути отак з-добра-дива товариство було безглуздям. Я випила вина, що налив мені Пінч, і зухвало вдарила ключем від своєї кімнати об ніжку стола. Раз, другий — рвала найпомітнішу послідовність. Ключ мав чисте „sol“ і красномовно дзвенів посеред сторожкого гудіння. Стримано, але вперто й неспіймано, як влучно підібрана фарба, що ріже й оживляє монотонне тло.

У Пінчевих очах навпросто бачила — зухвала чи невихована?

І дозволяла спинитися, на чому хоче. Малювала на обличчі собі неухважність, ввічливість, привітність. Навіть задоволення.

— Дзвін може просто випадковий... — говорило все те йому.

Враз Пінч підвівся з бокалом і протягнув: — За принцесу Турандот!

З обличчя перехопила йому, що далі має зачепити мене. Запобігаючи тому, так само весело проспівала:

— За Турандот!

Ми цокнулись.

Пінч лицявся до мене. Заводив розмову, підсовував цукерки. Хоч я однаково перетинала до себе всі шляхи.

— До побачення, Турандот, — поцілував він пальці моєї правої руки, коли прощалися.

Відійшов, наче виконав чиесь доручення.

— Скажи, — вбігла я до Лін, — що б таке цікаве можна зробити? Дуже цікаве! Зрушити б оце каміння навколо... Ну, що?

Лін наводила брови.

— Справді? — спинилась вона. — Знаєш, сідай. Я теж оце думала. Давай поїдемо до ресторану.

— Ні-і, — заперечила я.

— Чого ж? Можна шикарний улаштувати баль.

— Ні, ні, ні, — захитала я головою.

Лін знизала плечима й одвернулася.

— Н-не знаю, — сіла вона на диван.

Почала обтрушувати чогось сукню. Обличчя їй посіріло, ніби припало пилом. Стало неприємно. Захоплення конало легким роздратованням.

В мені хлипнув жаль.

Оглянувшись по кімнаті, помітила, що після вчорашнього тут ще не прибрано й холодно.

— В тебе так сьогодні непривітно, — хотіла сказати, щоб якось відзначити свою присутність.

Лін випередила мене:

— А чи не закохана ти, бува, Турандот? — ожила вона. — Пінч вився там щось учора коло тебе.

Ноги мої зігнулись, і я теж мусіла була сісти. Що на таке можна сказати?

Потім ніби сама собі зауважила вголос,

що то все дурниці. Зараз, мов, немає в мене часу і заскочила сюди на хвилинку. Треба йти оце до правління й покінчити вже якось з контрактом.

— А ти стажуєш? — звернулася до Лін

В тоні встановила їй і реґлямент для відповіді. Поволі наближала кінець, що мав затушувати всю так нагло порвану розмову. Не сподівалася лише того, що вийшло. Лін взялася провести мене до правління! Такі жорстокі факти.

Вулицею ми весело собі розмовляли. Здається, мало й слухали одна одну. Під кінець мені приємно навіть було коло Лін, що спричинилася до такого експромту. Без неї ж ні за що не пішла б тоді до правління. Як і взагалі, коли не мала відповідного настрою.

Біля входу товаришка побажала мені всього найкращого і я сміливо відчинила двері.

Секретар навпросто сперся ліктями об зелений стіл — перекидав собі голову з руки на руку. Так на селі викруглюють паляниці, коли саджають їх у піч. Я озвалася — звів очі.

— ?

Сказала.

— Незабаром збереться тут театральна нарада, — відповів. — Почекаєте! Може сьогодні й вирішать.

Увійшов Пінч.

Не сподівалася його тут і почервоніла. Почала похапцем щось розповідати—чого прийшла. Спотикалася. Бо нащо було так говорити?

Потім з'явилися інші, і призначеного часу розпочалося засідання.

Пінч сидів осторонь. Іноді тільки кидав лаконічні, карбовані репліки до гурту і все дивився на чорний циферблят, що лежав перед ним на столі. Він узяв собі на вдячному тлі рельєфну ролю мовчання і видко вибрав мене за глядача, бо слав мені записку за запискою.

— Треба відкласти порядок денний,—глузливо показувала одна на директора.—У нього намір побалакати.

Я всміхнулася. Збори справді перейшли вже призначений час, а порядку денного ще й не починали.

Директор відчув змову. Щоб прибрати до рук Пінчеву увагу, він узяв, ненароком ніби, сперед нього годинника, подивився й почав вертити його дзигю.

Ми переглянулись, чудесно розуміючи директорові наміри.

А коли той від годинника скочив до нової теми, спритно розрахувавши захопити всіх, Пінч знову кинув мені записку.

— Пропав вечір. Мій годинник спізнюється на 35 хвилин.

Я спалахнула сміхом. Нестримним, безрозсудним, непереможним сміхом.

Всі замовкли, — переглянулись.

Схиливши голову, я доводила собі, що не можна, не годиться, негарно ж так сміятись. Що цей сміх може предтеча якого нещастя.

— А хто сміється, тому не минеться, — посварилося мені пальцем.

Та сміх ледве не прорвався знову, я мусіла покинути засідання.

Директорів здивований погляд провів мене до дверей. А там я випросталась.

На вулиці знову даремно дорікала собі безглуздя. Жадні доводи не змогли б приборкати мене. Бо я мала ніби й право радити. З того, що ходила все з похилою головою, а тепер одразу звела її. Могла сміливо дивитися на все і не боялася вже директора... Нікого.

— Ви легка на почин, — догнав мене Пінч. — За вами всі розійшлися.

Я повернулась. І чи могла приховати в очах радість, що належала і йому? У всій постаті його було саме вітання того. Ми й не говорили наче, а співали. Умовилися піти в суботу до кіна. Бо в живому театрі — Пінч згодився зі мною — за декорацією відчуваєш лаштунки, а з того губиться гра.

В кімнаті я все всміхалася.

Не вірю ж у забобони, а певна — ранішній порив був лише передчуттям тієї несподіваної радості, що скорила мене на зібранні,

Справді несподіваної! Її швидше можна було б виворожити, ніж передбачити з даних. Лін, директор, Пінч — жадної логіки. А це ж один процес, суцільний, як сьогоднішній день.

Гм! І все той Пінч...

В кіні мене вражає ритм. Такий він неподібний до звичайного, що, здається, враз попадаєш в інший край. Йти б так і йти під музику, усміхаючись, до нових незнаних досі перспектив. Чому для вулиці не створено музики? Не з гавкучого гучномовця, що б'є по головах заклопотаних службовців, а справжньої гарної музики?

Я слухала й відповідала Пінчеві щось про своє життя. Я марила.

Ось минули ми зелену долину, де на високих стеблах хитаються сонні квіти. Легкі бальони, що тягнуться все догори. Ми на верхів'ї. На сході зівся день. На захід ніч. Стоїть, як ідол з чорного мармуру. Я мовчу. Я дивлюся йому в обличчя, — хто він?

— Гляньте, гляньте... — заскрипів збоку стілець.

Я обернулася. Пінч з блискучим зором увесь линув до чогось попереду:

— Яка подібність! — навів бінокль.

Я перевела туди очі. На екрані відбувалася дія.

— Міміка, жести, усмішка — вся ви! — захоплено мурмотів він.

— Де?..

— Гляньте ж! — горіли у тьмі його очі.

Я відсахнулася.

— Ніколи, нік - коли! — запротестувала потім.

— Як чудесно, як...

— Ш-ш! — зашипіли на нас.

Тоді кинулась до нього німа. Взяла йому голову в обидві руки й повернула до себе.

Ні, ні. Я тихо сиділа.

А Пінч, так само захоплений, стежив у бінокль, так само розлітались йому іскри з очей, і вперше на своєму віку я почула до гри зненависть.

Навіть, коли вже все кінчилось і ми виходили, з жалем помітила, що він звертається не до мене, говорячи, а до тієї артистки на екрані.

Розмова кінчилась раніш, ніж наша дорога, і треба було вигадувати причину розійтися. Той кінець — несподіваний, неминучий — і зараз стоїть перед мене, як скульптурний витвір. Здається, швидше б можна накреслити його фігурою, аніж віддати словами. Навіть з розмови нашої не пригадала б і звука. Бо йшла все наче назирці, лише прислухаючись до нього й того бездушного створіння, що йшло з ним. На прощання й руки не простягла. Забула якимось.

В очах мені насувались усе думки — важкі каменюки. Вони заступали одна одну, засту-

пали світ і навколишні речі були з того нереальні. Як мінливі летючі уявлення, що їм можна надати якого хоч вигляду.

Зір мій охоплював місцину, де стояла етажерка, і який час не сприймав її зовсім. Вмить — думки обірвались, і я вхопилась за ту річ. Почала реконструювати її. Переставляла підпірки, чіпляла навскіс полички, пересувала книжки. Виходило не так. З того боліли мені руки.

Тоді прийшов Пінч. Все зникло. Він усміхнувся й тихо поклав мені на очі долоню.

Я схопилась.

Нікого не було. У верхній шибці стояло тільки голубе, поржавіле вже небо, і кошелям гралась на склі зелена гілка. Все таке спокійне, мовчазне. Наче справді тут нікого й не могло бути.

Я одвернулась і вголос почала вивчати нову ролью.

Пудрувалася, коли помітила в дзеркалі якусь чудну небувалу усмішку. Зовсім чужу усмішку на своєму обличчі.

Хто це? Де це було?

— Яке нахабство! — на крок оступилась назад.

Усмішка була тієї кіно-артистки, що вчора бачила її на екрані.

Далі й інші риси почали прокидатися в дзеркалі. Не мої ламані брови, примх-

лива лінія уст, очі... — Не пізнавала себе.

— Прошу! — повернулась до дверей.

— Вже з півгодини стукаю! Ви спали?

— Ні. Сідайте.

Він сів.

Мої рухи були незвичайно важкі, сковані. Сама те почувала і знала, що тому лише Пінч не може добрати слів для розмови. Я визволила:

— Ви читали сьогоднішню газету?

— Читав, — зацікавився він.

— А вчорашню?

— А вчорашню ні, — простягнув руку до газети.

Ми сиділи, похиливши голови, і чути було, як годинник безупинно виконував йому на руці круглі секунди. Вони хвилями розходилися по кімнаті. Розбивалися об мармурову статуетку, об стіл, об мое чоло.

— До побачення, Турандот, — насмішкувато порушив тишу Пінч і підвівся.

— Я не Ту-ран-дот, — проказала йому вслід, коли був уже кінець коридору.

Оглянувся. Я сховалась за двері, повернула ключа.

Ходила по кімнаті, носячи обережно в руках голову, наче могла її розбити.

— Турандот, Турандот, — наголошувала у, а, о, забиваючи тим всі інші звуки.

На репетицію того дня спізналась. При-

йшла на кінець. Пінч провадив свою партію.

Я причаїлась. Зачудована дивилась на нову постать, що виростала перед мене. Не роля, що він грав, так вражала, а та, справжня, непередбачена, навіки обернена до мене плечима постать, що її не збагнула була в кіні.

Ніщо так, справді, не виявило б мені Пінча, як гра. Я чула найнепомітніші рухи його думок, що були зараз і могли колись бути. Всі вони оберталися одною битою дорогою, в одному певному колі, були однаково уперті, глухі й жадна з них не могла б усміхнутись мені. Невже?

Підійшла до Пінча по репетиції.

— Шкода, — сказала йому, — що спізнилась і не бачила вас спочатку.

— Шкода? — кокетно перепитав він.

З інерції в ньому відбувалася ще зрушена дія. Ввесь перебував у своїй ролі.

— Аж сьогодні зрозуміла вас, — сказала далі. — Я відчувала кожен ваш рух, кожне слово...

— Вибачте! — рвачко спинився він. — У мене тут негайна справа, — кинув убік. — Ми ще побачимось.

Звів капелюха, повернувся й пішов.

Тоді я заплуталась у днях. Середа, четвер, п'ятниця — зраня до вечора блукала вулицями. Н., відомий в театрі лев, що виявся

за всіма жінками, і всі жінки кокетували з ним, кілька разів уже проводив мене з гулянки. Він засвоїв собі манеру недбало висміювати всіх і все. Постійними вправами довів це навіть до віртуозности, і з ним непомітно спливав час. Я змовчувала лише, коли згадував Пінча.

Це було в понеділок. Ми йшли з Н., тягли, як невід, веселу розмову. Вмить я стала.

Пінч на балконі вертів у руках кругле дзеркальце й ненароком ніби пустив мені у вічі соняшного зайця.

Я скам'яніла. Схилила голову й слова не мовила більш до сусіди, що провадив своєї. Мене впіймали ніби на злочині.

— Ні, ні! Не маєте права чіпляти його до мене! — кричала до Пінча сама собі. — Бачте, я зовсім окремо йду. Що спільного між нами? Чого так усміхатися?

— На здоров'я! — не вважав той. — Ось посвічу вам дорогу.

Того несила було знести, і я звернула в якийсь двір.

— У мене тут неґайна справа, — кинула компаньйонові.

Не з'ясувала ще собі всього, як слід, і кружляла навколо обгородженого квітника посеред двору. Без сліз ридала від горя, від образи, від жалю, що буває за вмерлим.

Мале дівча, що греблось у поросі, взяло за ошийок рудого собаку й крадькома,

поклавши пальця в рот, почало простувати за мною. До нього пристало ще двойко. Гуртом, ворювали ніби процесію. Собака по черзі запитливо зазирає їм у вічі.

„Та яке кому діло?“ — випросталась я.

Потім вмить стало ніяково, і все набрало якось характеру чудної комедії. Зійшло наче на підмостки.

Я сіла на лаві. Дивилась на розв'язку комедії. Н., виконавши свою роль статиста, відійшов. Лишилися дієвими особами Пінч та я.

Пінч у себе в кімнаті. Він, як і годиться справжньому героєві у справжній п'єсі, вирішив кинути зрадливу дівчину. Не бачити її більш, не згадувати про неї і вона дедалі ставала перед ним нікчемніша. Аж поки зовсім не зникла десь у нетрях. Пінч уже заспокоєний. Мстивою рукою кидає далі він мені образ тієї дівчини. Хоче переконати, що це я. Як тоді в кіні.

„Гаразд, — підвелась я з лави. — Навіть рада... Ах, яка я рада!“ — мало не вигукнула враз. — „Всьому кінець! Всьому кінець!“

Коридором обігнала мене Лін. Мала чудний заклопотаний вигляд. І — може мені так тільки видалося? — в обличчі їй спалахнув стриманий рух одвернутися.

„Невже за Н.?.“ — здивувалась я. Але не обізвалась.

Задоволена з того, що можна не говорити,

не дуже й гостро відчувала її підкреслену неуважність. Так стомила мене та зоріч з Пінчем.

„Всьому кінець!“—механічно легко повторювалось в мене одно, надаючи одноманітного спокою.

Затаївши дихання, я навшпиньки проскочила поріг і тихо причинила кімнату. Перегортала собі театральний журнал, що одержала того дня. Між фотографіями мене спинило обличчя Лін.

Нижче була стаття.

У виставі минулого тижня я таки мляво провела партію й не дивувала, що це відзначив автор. Але там далі була ще дивна засторога. Нібито я створіння непевної якоїсь породи, а тому гру мою навіть порівнювати не можна з грою артистки С., тобто Лін. Попередній рецензент керувався самими своїми симпатіями, коли хвалив мене. Запобігав перед режисером, що призначав мені перші ролі з причин зовсім не театральних. Ковтала я слово за словом, аж поки не почувала, що в мене очі злочинця. Злочинця тим жахливого, що невідомого мені самій. Не могла який час догори їх звести. Як важкі залізні тягарі.

Така нерозумна! Треба ж було до кінця вже розібрати, що кілька тих рядків про мене у величезній статті сторінок на десять було лише, щоб краще підкреслити нега-

тивні режисерові риси. Директор давно вже намірився усунути його.

Кілька хвиль я сиділа розгублена. Потім здивовано підвелася. У хатній сукні так переконуючо, навки вмить відчула себе уже справжнім злочинцем. Всі минулі, мовчазні досі роки оточили мене загрозливим привидям. Як загублені ні за що душі. Я слова не промовила б, коли б так прийшли й забрали мене десь до бупр'у. Насторожилась навіть на те.

Коридором загупало. Хтось постукав у двері.

Кур'єр з театру подав листа.

Ледве дійшовши другого рядка, я запобіжливо відповіла йому:

— Добре, добре... Прийду.

Те запрошення — заступити увечорі хвору колегу на сцені — було мені наче повісткою з'явитися на суд. Боялася, що спізнюсь, і прийшла на годину раніш від призначеного часу.

Мене загримували. Зашнурували. Я жартувала з усіма, сміялась. Одводила тим сторонні очі від себе, що хотіли ніби викрити мене.

Грала добре.

Кілька разів посеред дії публіка засипала мене оплесками, і я відчувала всю ту силу люду навколо себе золотим шумливим листом, що кружляє у вихорі восени. Погім

пластично так спадає все вниз, униз і летить уже покотом нерухоме.

І я співала, наче за мною гналося. Кидала одну мелодію, хватала з лету іншу — сурмила. Все сурмила й, не оглядаючись, сама тікала від тих тривожних сирен.

На „si bemol“ я рвонулася й стала.

Кругом упала тиша.

З-під кону вискочила музика, подряпалася в сутінках догори. Диригент замахав руками, наче почав тонути. Ліворуч, у льожі для артистів, сидів Пінч.

Він витяг шию, як тоді в кіні, й дивився. Він пильно дивився в бінокль.

— Що вам? — вискочив розлючений режисер.

Мене звели з кону. Оточили.

В залі враз наче вибухло динамітом — рехло, свистіло, гуркало.

— Чого мене викликали? — зухвало запитала я в діловода, коли дійшла черга. Те зухвальство було вже останній засіб оборони. Бо тепер скрізь почала мені ввиджатись чомусь небезпека.

— Тут є відомості, що вас скорочують, — не дивлячись, відповів той. — Ідіть до директора.

Директор чемно підсунув мені крісло й сказав так:

— Ми цінімо вашу працю, ваш хист. Але вам треба трохи перепочити. Ви, звичайно, погодитесь зі мною. А гроші одержите сьогодні за всі останні виступи.

...„А гроші одержите, а гроші одержите“, — комічно так добирала я під ту фразу числа. Складала карколомні якісь ребуси, вишукувала корені й насторожена чекала — от-от щось вирішиться.

Вдома зараз же взялася до роботи. Почала розпалювати в грубі. Сірники гасли один по одному, і мене охопив сум. Такий сум, як ніколи.

Не світила електрики. Так затишно було сидіти біля вогню посеред ночі. Вирішувала — що далі робити? Із соцстраху на жадну допомогу не могла сподіватися: не мала відповідного стажу. Навіть контракту не було підписаного. На одному з останніх зібрань директор зачитав наказа про режим ощадности, і мою справу зняли з порядку денного.

Лишилося одне — швидше шукати якоїсь посади. Це було неминуче, і з тієї неминучости віяло таким суворим спокоем, що я заснула.

Не знаю, скільки часу мені минуло на біржі. Тільки одного разу ранком мене охопила незвичайна бадьорість. Я заспівала. Я схопилася з ліжка і вперше за довгий час

почистила черевики, пальто. Навіть попудрувалася улюбленою пудрою. Відвідала мерщій і біржу й пішла до комборбезу. Якось раяли мені запитати ще там — чи немає якої роботи.

І того ж самого дня мала призначення на посаду книгоноці.

На radoшax купила собі сто грам ірису і кілька гарних троянд.

Справа була в організаційному стані. На засіданні тарифно-економічної комісії я палко обстоювала думку про розподіл роботи поміж книгоношами по районах. Це заощаджує час і подошви. А мої давно вже просилися лагодити.

Тиждень потім ходила з будинку до будинку, з помешкання до помешкання. В цій ходанині за кілька день виробилось мені кілька постійних фраз. Не треба було вже стояти під кожними дверима — міркувати, що сказати.

А то так: вранці лаконічно дзвоню, бувало, чи стукаю в двері:

— Запишіться до ходячої бібліотеки.

— Запишіться до бібліотеки.

Та підряд мені відмовляли ще лаконічніше:

— Ні.

І я міняла тон:

— Ви б не записались до ходячої бібліотеки? — лагідно запитувала.

— Може б у вашому помешканні записався хто до ходячої бібліотеки?

Далі говорила вже, які є у мене книги. Проза й поезія. Перекладні й оригінальні. Журнали, зшитки, альманахи.

Надвечір стук мій у двері виходив тягучий. Тягучий і наче винуватий. Щоб швидше убгати все— і пояснення, і вступ в одно, казала:

— Вибачте, у мене великий вибір книг. Романи, повісті, журнали. Недорого й т. інш. Коли, то й це скорочувала.

Будинок № 11 був останній на черзі того дня.

Танув сніг. Холодне повітря збилося в туман— бандитами чигало скрізь з-за рогів, з-за лихтарів. Смеркало.

У темряві я спіткнулась на сходах. Постукала. Постукала ще, ще, сміливіш. І тільки що задзвенів ключ, почала:

— Вибачте, у мене велик...

Через поріг стояв Пінч. У кашкеті, пальті.

— Я сама, сама!— вискочила за ним постать.

— Спізнишся. Йди,— легенько пропхала його в двері.

Біля виходу він на прощання поцілував її пальці правої руки.

Я поточилась у сутінки. Щосили запевняла себе, що стою от камінним муром за

шпалерами. За безліччю шарів шпалерів, і можна бути зовсім спокійною.

Спалахнула електрика...

— Запишіться до бібліотеки, — виступила я наперед.

На вустах їй присохло готове вже питання й кармін. У вухах гойднулись ковтки:

— До бібліотеки? — оступилась.

— Так, — упевнено хитнула я головою.

І зараз же кинулася, красномовно переконуючи, як ніколи, роз'яснити, що в моїй бібліотеці є всі, які б вона захотіла тільки, книжки. Є найцікавіші в світі романи, що їх ніхто ще ніде не читав:

— „Перстень з рубіном“, — глянула їй на руку в каблучці. — „Білий голуб“, „Жінка, що вигадала любов“, „Бо...“.

— А умови? — перебила мене.

— За книжку 1 крб. 30 коп., за дві—2 крб.

— Півтора за дві, — між іншим зауважила вона.

— Це такса...

— Гаразд.

— А ви могли б і на чоловіка записатись, — враз спало мені на язик.

— Ми ще не записані, — хитро висмикнула вона мое слово й запишалася.

— Однаково.

Тим часом я підрахувала: одна книга 1 крб. 30 коп. Коли запише дві, друга виходить 70 коп. Отже, третя може бути за 50.

— За три книги 2 крб. 50 коп., за чотири—2.80... Подумайте!—перехопила я їй вагання з обличчя й повернула його, як стрілку на циферблаті.— За дві останні, коли замовите три, дешевше, ніж за одну. А за четверту виходить разом 30 коп. За те ж, запевняю,— не буде у вас жадної нудної хвилини. Вранці встанете, поп'єте кави і в ліжко. Чоловік у театрі. Біля вас болонка з рожевим бантом і кругом книжки. Обридне ця, киньте, не заломлюйте тільки сторінки. Беріть ту, чи ту,— дивилась в пещене обличчя.

Мені вже навіть мерещитись почало, що я— то не я стою, а вона. З книгами, болонкою...

Одвела очі.

— Добре,— заворушилась та. І записалася на всі чотири книжки.

За дверима я затулила рукою рота і стрімголов злетіла вниз.

— Тихше, тихше,— спиняла себе на вулиці.

З цього й починається моя кар'єра:

На звітній конференції одноголосно відзначили мої організаторські здібності. Бо я не тільки заітувала на чотири книжки,— факт красномовний!— а ще й виявила не абияку ініціативу, встановлюючи ціну.

Мене похвалили й призначили за інструкторку ходячої бібліотеки. От.

ДРУКАРКА

Вийшла з установи.

На вулиці знову стояв межі будівлями глибокий вечір.

У густій темряві так плавко ходять люди, машини, а гуркіт завжди вище будівель догори забивається.

Там ще ясно. І коли б так піднести над темною зверхністю руку, — на долоні напевне спалахнуло б ще кругле сонце...

Але спокійно йдуть вечором люди, тихо шикуються в лави будівлі, і живим сріблом розбивається долі об вогкий камінь електрика.

Надія вже так звикла до того всього, що здається їй, — вона може йти собі, не звертаючи навколо уваги. Інколи збоку нагадає про далекі дороги трамвай, або з-за рогу вискочить зайцем легкий авто, зірвавши блискучий погляд з пішоходу. І знову рівний вечірний шум. Але ось:

Надія почула ніби знайомі звуки. Тихі такі,

зовсім ве подібні до шуму міського. Вони вриваються струмками у вечір, хитають його, все більш одсувають на бік будівлі, мить — перед Надією химерний простір: віє золоте жито. Стрункий сад злетів над широкими дорогами, так і лишився там. Повис шумно зеленою хвилею. Збоку (виразно чути!) пройшла машина—друга. Горою рівний рух.

— Утопія! Чиясь утопія?— так.

Але в розкішнім саду Надія ніяк не може побачити розкішних будівель. Все перед очі настирливо стають старі, підперті кілками хати, обдерті повітки й старці.

Коло старця дерев'яний мальований полумисок. На ньому свита з латок. Це він тут під муром виводить Лазаря. Порушує міську гармонію.

Сховавши голову в плечі, Надія хутко пройшла повз старця. Потім звернула вбік на іншу вулицю. За нею лишився десь розкішний сад. Жаль. Без мармурових будівель і щасливих людей.

— Ви завжди мрієте, йдучи!

— А... доброго вечора!

— Як справи, товаришко, як праця?

Це питання неприємно вразило Надію. Ніби вона знітилась від того. Здалося, швидко подивилася йому в обличчя, хоч знала напевне — не повертала в той бік голови.

— Спасибі, — мовила, — як ви?

І перебивши безконечне оповідання про

кар'єру службовця, про блискучі перспективи в ній, запитала:

— Ви просто йдете? Я звертаю. Бувайте!

Скрізь секретар! І завжди однакові ці канцелярські зморшки вздовж обличчя, коли сміється — „як праця?“, і довгоносі жовті черевики й кепі... а-а!

Щоб одігнати мару, Надія почала розглядати давно відомі будівлі, вивіски.

Вони не скрізь однакові. На вулиці, де установа, що в ній Надія працює, будівлі прості, високі. І прості лаконічні вивіски: „Ларьок“, „Трест“, „Окрвиконком“. А на цих вулицях, що з боків приховалися, будівлі присідають і кланяються. Тут вивіски кажуть:

— Чому ви, Іване Григоровичу, торік були, як ось і я, худі, а тепер вас і не впізнаєш? — питає худа голова на блясі.

— Бо я п'ю квас Мойсея Бродського, — відповідає сита голова, підносячи повного кухля до третього підборіддя.

Люди, що заходять до цього будинку, часто зупиняють очі на знайомій уже їм картині й повертаються в усмішку.

Далі: „Виробництво мінеральних вод“, „Кавказька кафе-столова“, „Голяр“. А цього білого аркуша, здається, раніш не висіло тут на мурі.

Великий палець мальованої руки збоку вказував на написане:

„Ласкаво сповіщаю громадян, що за тиждень я відкриваю в себе хазяйські обіди й вечері. З пошаною“. Дата і підпис.

Надія ковтнула усмішку. Здалося: у дверях стоїть сам господар з рукою під котелок для вітання. В роті йому блищать два великі золоті зуби. „З пошаною“ — теж усміхається.

Не глянувши пішла далі.

Звичайно, то могла бути примара. Лише уява в стомленій голові. Вона ж сьогодні одпрацювала й позачергове: шість і шість. Стомилась, а в стомлену голову (це ж не первина) кожна дрібниця тягне за собою якісь непевні уяви. Та й нащо справді приглядатися до всього, прислухатися, краще б швидше йти додому. Там тихо...

Думала Надія і вже сховала очі в землю.

Але неслухняна уява продовжувала далі плести без найменшої послідовності різні нісенітниці і врешті притягла до Надії той уїдливий настрій, що так заваджав їй сьогодні працювати.

Надія — друкарка з установи. Вже п'ятий рік на цій посаді. Першого року їй тяжко було працювати на машині: то щезне літера зі слова, то саме слово, то весь рядок зникне. Надія терпляче виправляє свої помилки. Коли проте їй збоку зауважать — вона блідне, пальці гнуться, зіскакують з літер, а очі ніяк не можуть спинитися на дрібних рядках слів.

Бувало, вечори проплакує в своїй кімнаті. Зве себе нестепою, дурною. Уранці приходиться до установи перша, сідає за машину і знову стукає до втоми. Конче хоче оволодіти працею. Здавалося, що тоді, коли матиме за собою фах, почнуться щасливі, якісь широколисті дні.

— От хай лиш стану майстром!— говорить бувало вона, обіцяючи собі тоді прекрасне життя попереду.

Потім її переводять до іншої солідної установи. Роботи тут більше. Але Надію вже мають за хорошу друкарку і це її дуже тішить. Круг неї навали паперу з написами: „негайно“, „негайно“, „негайно“, „зараз“. Але Надія сама вже знає, що справді „негайно“, а що може й почекати день, другий, тиждень. Є папери, що їх Надія зовсім не друкує, а передає до іншої друкарки. Інколи вона дозволяє собі примхи. Он той (коняка!) скільки б не приносив паперів, Надія завжди йому: „не маю часу!“ І не тому відмовляється друкувати, що почуває там щось особисте. Ні. Просто приємно бачити краплинку своєї волі тут. Перед нею ж тягнуться безконечні слова, відбиваючи ритм, все справа наліво, справа наліво. Тягнуться суворі дні один за одним— справа наліво. Друкує.

На п'ятому році побачила, що вона в установі вже майстер. Трапився такий випадок:

один громадянин написав до правління установи заяву.

„Прошу перевести мою справу відси туди“.

Надія те видрукувала і понесла на підпис до секретаря. Секретар перекреслив. Надія видрукувала вдруге. Секретар підписав. Завідділу виправив. Надія знову передрукувала. Підписали секретар і завіددілу. Завідділу перехрестив і написав: „Прошу написати як слід“.

Справа затяглася до вечора. Йдучи з праці, Надія захопила з собою й папірця. Потім уранці вдома сама склала його, на праці видрукувала і знову понесла на підпис до секретаря. Той підвів руку виправляти.

— Прошу не марати! — зупинила його. — Я більш не буду передруковувати вам цього папера.

— Мусите передрукувати, — з притиском відповів секретар. — Ви мусите друкувати те, що вам дають.

— Не передрукую!

І забрала папірця назад з-під рук секретаря.

Секретар затупав ногами. Надія затупала руками й ногами. Хоча й чула, що кричить страшно некрасиво, зупинитися ніяк не могла. Збіглася вся канцелярія, привели зава, вчинили товариський суд. Винесли догану секретареві, а папірця підписали.

З того часу, Надії здається, всі стали прихильніші до неї: цілували в руку вітаючись,

дарували цукерки, квіти. Серед ділового паперу з написами „негайно“ часом попадались під руки присвячені їй вірші.

Раз цілий том, щось до десятка віршів, акуратно друкованих на машині, найшла Надія на своєму столі. Перший згори був подібний до попередніх:

„Беатриче, Беатриче.

То тебе твій Данте кличе“ і т. ін.

В кінці, як звичайно, автор плів для Надії вінки з небесних метеорів. В інших віршах поет був інший: страшно урочистий, заклопотаний. Клявся, що він співець індустрії, співець заліза й бетону. Здається, загрожував там, що хутко світ повернеться в один величезний завод. Всіх Надія до кінця не читала. Взагалі, її неприємно вражала ця поезія. Але цікаво ж, хто це тут Данте? І досі ще усміхається, коли пригадає, як заходила ся сміхом її товаришка по праці — Оля. Вона запевняла Надію, що вірші ті складає секретар з їхньої установи, голова культкомісії при їхньому місцевкомі.

З усього того Надія бачила, що вона в установі вже майстер.

Тепер, перепускаючи крізь пальці чорні слова, вона помітила, що дні всі якісь... однакові і йдуть безупинно один по одному. Це творило неприємне відчуття, що потім удома чи на вулиці швидко розвіювалось. Зникало. То був просто настрої. Але той

настрій почав часто з'являтися, чим далі дужчав, все довше тривав і врешті почав непокоїти Надію. Сьогодні він двічі перебив їй навіть роботу.

— Що ж потім? — з'явиться несміливе питання і робота стає.

Після другої такої перерви швидко закінчився офіційний час роботи. Надія акуратно склала в шухляду свої папери. „Потім, удома“, — механічно подумала вона, глянувши на негайного папірця, що його неодмінно треба було сьогодні закінчити, і вийшла з праці.

І от зараз тут, на вулиці, коли Надія одігнала від себе вечірні образи міста, до неї знову з'явився той уїдливий настрій. Заговорила десь певність, що так же не можна лінуватися, що треба неодмінно подумати над своїм життям. Лише подумати — і тоді все враз виясниться. Хтіла вже думати. Але безупинний якийсь ритм, ніби глузуючи, не давав їй зупинитися, зосередитись. Перед очима лише в такт, один по одному проходили знайомі, марудні дні, місяці, роки. Плзвко, без відповіді.

Так плавко йдуть люди темним вечором між будівлі. І не знати, чи вони зникають, чи повертаються ті ж самі дні у безупинному коловороті. Ті ж самі слова на машині. Навіть ритм один...

Прислухаючись. Надія помітила, що вона йде тим самим ритмом тут по пішоході.

Зупинилася, щоб перемінити ходу. За який час знову міняла її.

— Неможливо, неможливо ж, скрізь один навісний ритм!

Прайшла додому й сиділа кілька хвиль біля столу не роздягаючись. Потім засвітила електрику і взяла щоденника (Надія, ще буди школяркою, звикла заносити на папір усе, що займало її увагу). Занотувала.

8. XI—вечір.

„Я нічого не розберу. Ну, друкую. Щодня друкую на машині. Колись я ж хтіла мати фах? (Хутко перебрала в голові стверджуючі це, факти). І тепер я той фах уже маю“...

Зупинилася. Бо тут їй видалося, що той самий фах і є найбільший її ворог. Що його одноманітний ритм нігде не покидає її: на праці, на вулиці, ввісні. Навіть зараз тут — ясно чула — крізь пальці проходили чорні слова, відбиваючи той самий ритм! І враз її охрив жах, що так може бути завжди без кінця...

— Ет, химера! — перебила себе і встала. — Я просто стомилася сьогодні. От і все.

Скинула пальто й капелюха.

— Врешті... Хто ж мене неволить? Я ж можу піти на працю, можу не піти...

Зупинилась, прუსлухаючись до останньої думки.

— Звичайно, можу не піти, коли захочу! — мовила вголос Надія і чомусь дуже зраділа.

Тепер лише помітила, що в кімнаті, де вона стоїть, повно світла, тепла, спокою. А там десь (мигнув перед очима коробчастий будинок) на верхньому поверсі в кімнаті трое жовтих дерев'яних столів. На крайньому маленька машинка найновішої системи. На ній у чотири ряди розставлені знаки і літери. Такі круглі, звичайні...

Лише оком кинула на все те і знову звернулася до себе.

— Що ж? маю фах. А як же ж? „Нетрудящийся да не ест“, сказав... І хто це так сказав?.. Та хіба ж і я була коли проти праці? — схаменулась Надія. — От і зараз: маю фах. Вже ж маю фах! І хто мені боронить тепер робити, що я хочу? Я ж можу, наприклад: можу піти на працю, можу не піти, — можу...

— Ну, все, що захочу! — закінчила Надія й бадьоро ступила кілька кроків по кімнаті, в рухах доповнюючи те нове, принадне і таке просте врешті відчуття, що про нього й думати більш не було чого. Вона просто почула себе щасливою ніби мала в руках якусь дорогу знахідку. Хотілося зараз вітати все навколо: етажерку з книгами вряд, веселу лямпочку в блакитнім абажурі, шклянку з прозорою водою. І кожна річ теж привітно дивилася на неї. Навіть портрет колишнього задумливого друга глянув зі стіни веселіш.

— Де ти тепер? — ласкаво звернулася до

нього. Сіла й усміхнулась до своїх спогадів, що метеором пронеслися і згасли десь за обрієм. Втопилися.

Перед нею розкидані на столі речі: книги, папери, рукавички.

— Треба ж прибрати трохи.

Але взяла до рук перо і поволі стала виводити на папері великими чорними літерами:

„Так. Я фахівець. Але я...“

Не хтілося кінчати. Літери на папері тяглися вряд, утворюючи слова, як на машині. Зібрала все те приладдя й поклала далеко від себе на віконну рямку.

— Ось іще „Журнал для жінок“ за цей рік: „Паризькі моди“, з великим райським птахом на обгортці. Тиких птахів часом ще можна зустріти на шпалерах у низьких будинках з краю міста.

Надія не розгортаючи вже бачить у тому журналі, на котрій сторінці яка фігура, профіль, фарба. Врешті... всі вони такі однакові.

Поклала журнал на етажерку.

— Уелса теж треба туди. „Люди, як боги“, гм, як боги!

Почула голод. Пригадала, що завжди, читаючи цього утопічного романа, вона хоче їсти. Те саме почувала колись малою, вислухуючи в церкві „Іже херувими“.

Прибравши, вона повечеряла (звикла в цей час вечеряти). Потім простягла на столі

праву руку, схилила на неї голову і так дивилася поперед себе на білу стіну.

Вся її увага тепер звернулася до того „можу“. Тішилася, як воно формувалося перед нею, приміряючись до різних пригод.

— Товаришко Надіє, будь ласка...

— Виж, одоробало горохове! — перебиває вона зава.

— Що-о?

— Те, що горобців лякає, — спокійно продовжує Надія.

Зав лютіє. Але він надто вихований: хутко повертається на одній нозі, мовчки відходить, повний помсти.

А он секретар. Вона сміється, бо переплутала йому всі папери, дати, печатки. Секретар стовпом стоїть посеред канцелярії, і чуб йому догори піднявся над двома летючими вухами. Ось він затулав ногами і повернув до Надії обличчя:

— Ви...

Неприємно стало, що забралась до канцелярії, і вона, кліпнувши очима, злегка хитнула головою — знову вернулась до свого попереднього:

— І чому я раніш цього не згадала? Це ж так просто, звичайно, як цих п'ять довгих пальців на правій руці.

Застукала пальцями по столі. А пригадавши, що так само стукає вона на машині, міцно стулила руку.

Піднесення не покидало її. Швидко воно обернулося в спокій, широкий, лагідний, і почало набирати відповідних форм.

Дж-дж-бац! — В Надіїне чоло стукнула велика бджола, несучи мед на пасіку.

Надворі ще зовсім день. Але над вікном уже зупинився молодий місяць. Він усе ясніє, ясніє... молитися на нього не годиться. Тільки кудлатий пес, що прибіг з поля, гавкнув угору раз, другий і витягся на траві. Замок. Швидко вже всі повернуться з поля. Стигне на столі вечеря.

Потім на північ десь посунула з півдня грозова хмара. Закрутилися дерева на одному місці перед вікнами, упали квіти долу — і струнка мальва, і мак, і жоржина. В шибку дрібно затарабанило — тра-та-та-та. І посипалися дощем чорні слова, відбиваючи той самий знайомий ритм — тра-та-та-та-та. Усе враз перемінилось і вона вже друкує. З усіх міст і сіл, звідусіль тягнуться все чорні слова — справа наліво, справа наліво — без кінця. Надія збрала всю свою силу — зупинилася. Прокинулася.

Було пізно. Годинник показував 12.

Приклавши його до вуха, Надія впевнилася, що той став. У будинках, що через вулицю, всі вікна були вже темні. Були темніші ночі і, ніби стародавні затерті образи, чорніли довгими рядами в пустельному храмові. І ти-хо. Лихтар, що одійшов убік,

кинув додолу ясне своє коло, вгорнувся в морок, не світив уже.

— Треба спати.

На ліжку вгорнулася з головою в ковдру. Це звичка з дитинства, коли Надія боялася пустелі, що творить скрізь темрява. Десь далеко той жах і досі живе в ній.

Розбурканий сон, що вилетів був за вікно і довго не з'являвся, знову став заповняти кімнату яскравими, чітко окресленими образами, картинами — уламками з того, що існує й не існує. Надія засинала.

— А що, як знову затарабанить машинка і переб'є мені сон? — пробігла галаслива думка в голові.

— Та що це таке? — розгнівалася Надія й відкрила голову. Почала сонними очима вдивлятися в темряву.

— Он там біля вікна (це ж напевне!) стоїть стіл на чотирьох рівних лапах. Та він же ніколи не повернеться в машинку. Так само згорблений коло теплої груби стілець і тонконога сарна на етажерці..

Заснула.

В кімнаті тихо світало.

Десь недалеко над мурами завив гудок, як завжди дико, невблаганно, і розбудив Надію. Спросоння здалося, що в нього круті роги і біла цятка на лобі. Паща догори і — гу-у-у! — Надія й собі затягла в унісон — гу-у-у — звір!

Коли б так довше гув, місто напевне збожеволіло б. Але гудок хутко замовк і Надія заплющила очі, щоб трохи ще заснути. Не могла. Все підраховувала: ще чверть години лишилося, ще тринадцять хвилин, ще десять. Очі самі вже розплющувались, і треба було силою сплющувати їх.

— Черевики ж не почистила! — згадала, здригнулася і встала на ноги.

Прибираючи в кімнаті, вона переглядала кращі уламки недавнього сну, створюючи собі тим хороший настрій. Виринула якась забута мелодія без слів. Слів не могла пригадати й співала в ніс, міцно стуливши уста.

Поснідала й почала вдягатися.

— Сьогодні надворі вогко. Некрасиво ж буде, коли на коси осяде туман. Треба їх під капелюх. Так.

Замкнула за собою кімнату. Вийшла на вулицю. Ранок.

Надія любить ранок. Всі люди й речі здаються такими чистими, чіткими, виринувши з нічної п'янки. Навіть ці навалені в одному напрямку однакові будівлі з обох боків базарної вулиці здаються невдалим везерунком школяра. Хочеться тоді дихати, дивитися на все, і мимохіть зменшуються кроки.

Надія почувала себе дужою, бадьорою, і це все зв'язалося десь з учорашнім піднесенням. Увесь минулий день уявила вона. І така

чітка, наче аж чужа її власна персона в тому дні, за столом. Недокінчена фраза на папері великими чорними літерами:

„Так. Я фахівець. Але я...“

— Коли б захотіла, то й не пішла б на працю, — продовжила тепер ту фразу. Просто, аби вже закінчити її. Але в голові зараз же покотилися уяви про безробіття, про голод і потягли відповідні асоціації з минулого.

Було ж так: вона варила дикі нестигли гриші, що сипалися од вітру долу, з нестиглими стручками квасолі. Звичайно, не було хліба. Раз навіть...

— Та перенесла ж я це все! — почала вже відбиватись од непрошеного Надія.

Наближалась до установи.

Великий коробчастий будинок в п'ять рядів вікон догори всіма рогами вперся в цемент — стояв.

— Ах, я ж забула!

Аж тепер, глянувши на будинок, пригадала Надія про того негайного папірця, що його треба було взяти додому і неодмінно закінчити. З тим папірцем сьогодні мають поїхати від установи до центру.

Згадавши це, вся заметушилась. Збільшила кроки до того, що треба було вже силою припиняти їх, — бо не годиться ж, справді, бігти вулицею, — і пильно дивилася в темне вікно установи.

Так, буває, дивиться на темний куш калини той, хто серед бистої ріки почує враз, що тоне. Він тоді вхопиться очима в куш і теж боїться, щоб куш не щез.

Надія дивилась у вікно.

Перед нею пролетіла якась дрібна пташина, несподівано хутко зломивши путьову лінію. Візник, підвівши батога, цвѣохнув ним у дзвінкому повітрі. Хтось пройшов до установи.

— А може ще встигну? — Ні, вже пізно, — перебила щасливу думку.

— Вже пізно, пізно, — дорікала вона собі, міцно тримаючись протилежної думки, і вже відривала ступні від білих сходів установи на верхній поверх.

Прийшла. Відшукала негайного папірця і спішно почала вицокувати рядки.

— Аж тепер кінча-єте? — вдарило грубим голосом згори.

Глянула.

Над головою стояв секретар. Він уже помітив Надіїну працю і виставив наперед здивовану нижню губу.

— Ви ж знаєте, що зараз їдуть до центру? Про це ж вас повідомлено.

Надія схилила винувато голову над машиною і дрібно-дрібно зацокотіла. Чула з досядою, що пальці їй розбігаються на всі боки, липнуть до літер і затримують бажану хуткість. Літер не встигала помічати. Літер

їби не було за пальцями. Боялася за помилки в папері:— Там сила помилок! Там, що не слово — помилка, що не літера — помилка, і весь папір — незрозуміла жахлива помилка. А тут над головою цей секретар.

— Будь ласка, будь ласка, я зараз усе закінчу! — голосно сказала вона і глянула догори.

Секретаря вже не було.

Може він зараз сидить собі над своїми паперами в кутку і зовсім не стежить за її роботою. А може вийшов. Напевне вийшов і в канцелярії його немає зовсім.

Надія тоді уважно почала стежити за чорними рядками, запевняючи себе, що там спереду вона помилок не зробила. А як і зробила, то одну, дві — незначних. Буває ж.

— Це буде ваше щастя, коли кур'єр застане ще потяга. Лишилося десять хвилин до відходу, — говорив секретар, коли Надія відносила йому закінченого папера.

Надія, як то буває з нею, коли схвилювана, вслухалася лише в тон секретаревої мови і вже за ним угадувала зміст. А тон був звичайний, як і всі канцелярські дні. Той тон взагалі не подобався Надії, — тепер вона радо сприймала його. Бо чула з нього, що уникла зараз великої неприємності. Може не думати про неї. Навіть забути.

Сівши знову до машини не хотіла вже розбирати, що негайне, а що може чекати. Дру-

кувала все підряд. Все одно, аби тяглися тільки кругом ритмічні спіралі, і вона сама, як на каруселях, крутилася з ними все справа наліво, справа наліво.

— Може б ви мені видрукували ось цю заяву? — перебив її „коняка“, показуючи свої непомірно великі жовті зуби, що ніяк не міг їх заховати від людей у коротких губах.

Надія лагідно хитнула йому головою на знак згоди — друкувала.

„Коянка“ підсунув плетене крісло. Сів.

— Тут небагато. Я вам продиктую, бо там написано, що певне не розберете.

— Добре.

Витягла закінченого аркуша й поклала ліворуч на купу.

— Вас уже вчора не було, коли зав'оголосив наказа з центру про скорочення. Там у вітрині. Читали?

Надія вся з кріслом, злегка відхитнувшись машини, помалу повернулася до „коянки“.

Той ніби зняковів: схилив лису голову й став уважно розглядати форму чотирикутного аркуша, що тримав його обома руками.

— Сьогодні ввечері адміністрація це вирішить і взавтра вже буде відомо.

Надія зрозуміла все, що говорилося, і знову повернулася до роботи.

— Що вам друкувати? Диктуйте, будь ласка! — почувла від себе чужий неприємний голос.

— До правління установи. Крапка, — летіли до Надіїного вуха слова, ворушилися в горлі і потім чорні бігли по машині—кругом.

— Спасибі! — підвівся „коняка“.

Надія не зрозуміла спершу значіння того стороннього слова. Але хутко відповіла — прошу! — майже без павзи.

Приходила до Надії ще Оля, її товаришка — друкарка із другої кімнати. Теж говорила про скорочення.

Надія розказала їй про сьогоднішній випадок із папірцем, зробивши з того неприємний висновок, що тепер її напевне скоротять. Дуже хотілося, навіть сподівалася, що Оля той висновок заперечить.

— Тепер мене напевне скоротять, — так закінчила вона й запитливо дивилась на товаришку.

— Ой, у мене теж не все гаразд! Мене теж, напевне, скоротять! — спішно почала скаржитись Оля на своє непевне становище. Вона ніби боялася, що не встигне всього розказати, і перераховувала майже самі факти, що могли бути за і проти неї під час лихої години. Голос їй ламався, як голос розбитої склянки, різко переходячи від сумного до безнадійно веселого. Потім Оля поскаржилася, що зовсім не може сьогодні працювати, і пішла.

Надія лишилася повна темних сподівань і нерухомих думок про небезпеку. Вона

механічно виконувала свою роботу, не зупиняючись і на хвилину. Лише клапті зовнішніх вражіннь злегка кружляли перед нею.

— До кого це вона говорить? — подумала про товаришку, зачувши з другої кімнати знайому мову з різкими переходами.

— До кого вона говорить? — вдруге запитала себе, уважно дивлячись на чорні рядки і зовсім не цікавлячись відповіддю на те.

— До кого вона говорить? До кого вона говорить? — повернула в ритм це питання й відбивала його пальцями на машині аж до кінця праці.

Виходячи з установи, вона бачила всю свою роботу: на якому місці, в якій позі кожна літера, гайка, папірець, і слухала Олю, що йшла поруч.

Оля розповідала про смішну зелену сукню, що її господиня недавно собі пошила. Вона навіть показала, як господиня ступає в тій сукні, непомірно вузькій знизу. І сміялася більш ніж треба було сміятись. Надія теж сміялась.

— Ну, завтра все побачимо, — зідхнула Оля, закінчуючи розмову. Олі треба було звертати.

— Сьогодні ж о шостій — комісія. До побачення!

Тепер одна, Надія знову пригадала свою пригоду з папірцем. Пригадала скорочення

ї уявила збори... Комісія. Он секретар. Він говорить, що Надію треба скоротити. Бо вона багато про себе думає (це він не раз уже про неї говорив) і не виконує своїх обов'язків і не відвідує засідань місцевому і...

Ще багато негарного говорить про неї секретар і сідає край столу, певний своєї перемоги.

Потім хтось інший. Зав говорить, що секретареві зауваження є дрібниці, що Надія гарна друкарка, що її не треба скорочувати. А що сьогодні з папірцем завинила, то ж випадок, і вона сама про те вже кається.

Голосують.

— Хто за? — Хто проти?

— Хто за? — Хто проти?

Розгойдуються голоси в один бік і другий.

Надія певна, що коли б так зупинилась вона зараз — тут, посеред вулиці, то й сама і все захиталось би з нею разом у такт:

— Хто за? — Хто проти?

І хиталось би без кінця.

Але Надія все йшла і не знала, що буде далі. А те, що вона не знала, що буде, на чому має зупинитись голосування, було дуже досадно їй. Вона знову розводила дискусії.

Лише, коли її господиня, товста Любов Географіївна (так вона сама себе називала

і так усі звали її в тому будинку) відчинила двері, Надія дискусії припинила. Вона сухо (сама помітила), як ніколи, коротко привіталася до господині.

Пройшла до себе.

— Ви, здається, дверей за собою не замкнули!..

Вернулася і замкнула двері на всі замочки.

Вечірній спокій кімнати заспокоїв Надію. Так, ніби вона забралася під тихий захист і спокійно собі тепер може глянути навкруги.

— Спершу відпочину.

Сіла біля теплої груби і чула приємність відпочинку. Лише в голові не вгавав постійний енергійний рух. Але жадної думки Надія не впізнавала там, ба й не хотіла впізнавати. Не ворушилася. Тільки очі її, як очі штучної ляльки, що в ній попсовано всі пружини, довго не хотіли заплющуватись. Згодом замкнулися.

Але — тільки Надія звела очима — увесь рух у голові повернувся в одно виразне, жакливе слово: „скорочення“, і спокій усієї кімнати щез. Власне, той спокій видавався тепер за оману, ще прикрішу, ніж сама небезпека. Бож Надія певне знала, що там голосують зараз:

— Хто за? — Хто проти?

— І на чому вони зупиняться? — знову

стало мучити її. Але німа кімната була повна тепер непрозорого, фалшивого спокою.

Надія взяла хустку і вийшла.

— Можна? — постукала вона до господині.

— Заходьте, заходьте! — обізвалась Любов Географіївна лисичим мелодійним голоском і здивовано глянула на постать Надії в дверях, — Надія заходила до неї, лише коли заносила плату.

Господиня, Любов Географіївна, вдова років за сорок, жінка якоїсь східньої нації, з очима, що дугами чорніли на лобі, і з чорними вусами на темному обличчі, займала дві кімнати й кухню. В одній кімнаті вона сама мешкала, другу здавала Надії, а кухня була спільна. Надія акуратно платила їй щомісяця за кімнату.

— Можна у вас трохи посидіти? — запитала.

— Я дуже буду рада. Ви ж ніколи до мене не завітаєте.

— А ви гарно вишиваєте, — підійшла ближче Надія і сказала так, аби щось приємне сказати господині, бо узора, що та вишивала настиланням на полотні, не розглянула.

— Сідайте, — показала очима господиня на зелене крісло біля столу.

Надія сіла. Не знала, чого вона сюди прийшла і що має говорити. Хотілося б розповісти комусь про скорочення і про все,

про все. Але ж така байдужа, чужа ця людина, що схилила голову над полотном і чекає. Вийти — пізно. Мовчати — важко.

Була неприємна хвилина. Але одна хвилина. Швидко обличчя Надії зяснилося.

— Поворожіть мені, Любов Географіївно. Підвела голову.

— Ага-а! — протягла господиня. — Закохалися? — хитро подивилася на Надію.

— Поворожіть, поворожіть! — повторювала та, наче боялася, щоб не сталося чогось на перешкоді.

Любов Географіївна вже випросталась над столом і урочисто перетасовувала колоду. Обличчя їй помалу запалювалось, оживало. Чорні очі ще більше почорніли, побачивши крізь вікно в далині щось надто важливе, — не ворушилися. Ворожка наче забула, що в кімнаті є й Надія.

— Здійміть лівою рукою! — врешті сказала вона вбик, не одриваючи своїх, прикутих у далині очей.

Надія, дивлячись на ворожку, тихо, як до святих речей, простягла ліву руку. Зняла чорний хрест. Ворожка глянула.

— Службовий дім, — мовила вона і враз накреслила кругом простори установи.

— Вам випадає тут якась неприємність. Чи недавно було, чи хутко буде, чи може й зараз є. Десь недалеко від вас.

Надія, не моргнувши оком, все дивилася

на ворожку, слухала — рада, що й ще хтось знає про її життя, говорить про нього.

— У вас є вороги.

— Звичайно, секретар, — мовчки відповідає Надія.

— Вони все вас хочуть під'їсти.

— Вона, товариші, не виконує своїх обов'язків! — махає обома руками секретар.

— Та є у вас друзі, — говорить далі ворожка, — і підводиться з-за столу зав. Він зав.

— Але ви помиляєтесь, — перебиває ворожка.

— Той, кого ви вважаєте за ворога свого лютого, зичить вам від щирого серця добра. Він навіть до вас із коханням.

Надія зупинилася.

— Він середніх років, середнього зросту. Темний. Ніби темніший за вас.

Надія завжди вважала секретаря за брюнета. Але... він тепер поголився. А потім — брюнет і темнорусий одно. Мабуть одно.

— Ворог же ваш лютий — молода русява жінка. Наче навіть товаришка вам. Ви її стережіться: вона криється від вас і хоче відбити.

Ворожка ще багато говорила про ворогів і про друзів. Та ж розташовувала все відповідно до своїх уяв. Їй уже навіть здавалося, що то не ворожка говорить, а вона сама показує комусь картини із свого життя — такі цікаві й несподівані.

— А як же ж воно закінчиться те все? — запитала, коли ворожка зупинилася, а їй ще хотілося говорити, хотілося сказати ще найголовніше.

— Зараз побачимо.

Розкидала ворожка на столі карти, пере-
клала їх, ще склала й показала врешті На-
дії чотири тузи.

— Бачите? Ви щасливі. Все, що ви хочете,
збудеться.

До ворожіння Надія хотіла поскаржитись
комусь на свої неприємності і почути бодай
здогадку про те, що її не скоротять. А тепер
(дивно!) і папірець і скорочення були для неї
чимсь минулим, що стояло вже поза нею.

Попереду-ж: „Ви щасливі! Все, що ви хо-
чете — збудеться“. — І Надія не мала в тому
сумніву, хоча й не знала зараз напевне, чо-
го б саме хотіла. Сяючи вона підвелася з
крісла і стала дякувати ворожці.

— Я не знаю, чи ви вгадали те, що буде,
чи ні, а проте, що є, ви все сказали так.
Все так — от гляньте:

(Підвела руку щоб підрахувати).

— В установі, де я працюю, зараз скоро-
чення. Це вам перша неприємність, що ви
вгадали. Потім... та все чисто так!

Надія знову сіла в крісло, вгорнулася в
хустку і стала розповідати ворожці про своє
службове життя, що та — не відаючи його —
вгадала. Про все розповідала, і про випадок

з папірцем, і про скорочення, і про секретаря, про Олю, і про свою нудну роботу на машинці.

Спершу розказувала плавно, в'яжучи вільно одне до одного. Потім, дивлячись на ворожку, помітила, що обличчя її над вишиванням знову чуже і далеке. Ніби ворожка чекала тепер, що вона от-от після дурниць почне таки говорити що слід.

Надія стала пригадувати факти й деталі. Але ті факти, такі красномовні в житті, зараз, коли їх витягали як свідків, були безглузді, в'ялі, не мали межі собою жадного зв'язку. (Обличчя ворожки було однаково чуже). Тоді почала вигадувати й оповідати, чого вже зовсім не було, щоб таки зворушити цю далеку людину, щоб побачити на чужому обличчі краплинку співчуття. Щоб хоч повернути ту ворожку, що недавно була тут над картами. Але обличчя перед нею було однаково німе. Язик Надії вже почав заплітатися, а голос набирав благальних тонів, як то буває з п'яними.

Ворожки вже не бачила, хоча й знала, що та однакова. Раптом, несподівано для себе, спинилась. Не цікавилася — на чому, і не хотіла більше говорити.

— Може я нічого й не говорила?..

Ворожка зідхнула і підвела голвву. — От таке то, — мовила вона.

Це Надію підбадьорило і вона підвелася з крісла.

— Наговорила я вам сім мішків гречаної вовни,— виразно, поволі проказала вона кругло окреслену приказку, милуючись на ту закінченість, хоча й відчувала всю недоречність такої фрази.

— Спасибі,— ще раз подякувала.

— Гроші я вам принесу,— ніяково додала і не дивилась більше на ворожку, щоб не побачити там образи.

Але Любов Географіївна з того й жила, що вишивала настиланням на полотні та ворожила. На її дверях навіть висіла табличка: „Вгадаю, що було, що є і що буде“.

Тому вона тільки провела широкою рукою по світлому волоссі дівчини й поцілувала її в голову.

Надії видалася прикрою та ласка. Вона не зовсім поважала свою господиню, і тепер це пригадала. Враз, як тільки вона те пригадала, все ворожіння стало перед нею, як найдурніше безглуздя. А спогад про те, що вона розповідала про своє життя й намагалася викликати на цьому зашкарублому обличчі співчуття, поклав на Надієне обличчя червоні тіні.

— Спасибі,— ледве вимовила вона і, вже не зупиняючись, пішла до дверей.

Досада її хутко минула і, сидячи в себе знову біля груби, вона перебирала різні роботи, що ними можна було б заповнити порожнечу, що почала відчуватися навколо.

— Можна б читати, шити, писати листи, абощо.

Але не бралась ні до чого. Прислухалася до звуків піяніна із сусідньої кімнати. Хтось довго вигравав гами. Потім окремі звуки стали складатися в музику. Надія впізнавала в ній щось надто знайоме й близьке.

— Невже Ліст?

Причаїла дихання й відкрила рота. Ввесь світ їй зараз зосередився в чеканні нової мелодії.

— Лі-іст! — впізнала Надія і тихенько взяла кілька нот, хитаючи в такт головою.

Широкі різноманітні тони були так само спокійні, як вечір, човен зверху рожевої води в річці й латаття. Сила латаття кругом.

Надія перестала співати. Вона в лататті чомусь відчула зараз щось непереможливо велике, ні від чого на світі незалежне, найважливіше, чого до цього часу вона не знала.

— Дурниці, все дурниці, — кинула геть від себе і скорочення, і папірці, і ворожку.

— Ах, які це все дурниці!

Дивилась вже лише на латаття і хотіла плакати. Чи за минулим, чи за майбутнім, чи ще за тим, чого й сама не знала, а знало лише латаття. Дрімала.

— І чого воно схилило у вечірню воду білі маківки?

Дрімаючи клонула головою. Підвела її — знову клонула.

Це неприємно, коли сонна голова скотиться й лежить долі. Тому Надія, хоча й дуже не хотіла порушувати музики, повернулася таки боком і схилила голову на спинку стільця. Так було хороше і зручно.

Але тільки но почула, що так їй добре, десь ударило тривогу про небезпеку. Про щось таке, чого ніяк не можна забувати, і не можна тому так зручно зараз сидіти тут на стільці.

Музики вже не було.

Хотіла вгадати, про що тривога і чого це не можна забувати.

Але пройдисвіт-сон, як катеринщик, розшатував уже навколо свої химери і переконав Надію, що це і є те саме найважливіше, чого не можна забувати.

Вранці на праці Надія першого зустріла „коняку“. Він учора теж був на засіданні комісії. Запитала його про скорочення, злегка зашарівшись на виду.

— Та хіба ж вас могли скоротити? Он Олю, вашу товаришку, скоротили — пішла плачучи до зава. Та ще трьох співробітників з крамобігу і двох друкарок теж скоротили. А вас хіба скоротять?

Зовсім не дивувалася з того, що чула. Так наче вона й знала. Скинула капелюха, витерла з машинки порох і, цілком володючи довгими пальцями, взялася до роботи.

Глянула й зустрілася очима з секретарем. Привіталися, як добрі приятелі.

Надії прийшло в голову чудне, що може й справді секретар не ворог їй, може він справді хороша людина і вчора врятував її від скорочення.

Почула можливість ніжного почуття до секретаря. І коли потім після праці він оголосив про збори місцевкому, — що мають зараз відбутися, закинувши їй, що не читає оголошень, — Надія кокетуючи всміхнулася до нього. Секретар до неї теж усміхнувся.

— А знаєте, я вчора вас одстоював.

Дивився в обличчя.

Надія й сама про те вже знала і рівно, як узагалі вимовляють це слово, сказала коротке „спасибі“. Вона зовсім не почувала потреби дякувати секретареві.

Прийшла на збори, коли вже всі були там і за столом сиділа президія. Секретар був за доповідача.

— Товариші!

Приклав він руку до грудей і гукнув на всю кімнату рівним, як залізний дріт, голосом, що його Надія ніколи ще не чула від секретаря, ось уже кілька років працюючи з ним в одній кімнаті.

— Товариші!

Всі мовчки дивились на секретаря.

— Ви знаєте, що зараз на VI З'їзді РКП гостро стоїть питання про членів профспілок,

що не відвідують зібрань, не беруть активної участі в громадському житті, уникають громадської нагрузки тощо. Ви знаєте, товариші, що є думка викидати таких членів з спілок. І тов. Томський з цього приводу каже.

Вимовляючи ім'я Томського і його слова, обличчя секретареві зовсім витяглося, рот зробився трубою, і голос вилітав відтіля густий, як із хорошого гучномовця. Рука секретарева одірвалась уже від грудей і мірно відбивала слово за словом, що їх тов. Томський сказав на VI З'їзді РКП з приводу т. т., що не відвідують зібрань й уникають громадської нагрузки.

Надія чула, як ті слова били мірно її по голові і голова хилилася долу. Підвела її, набрался сміливости і глянула на аудиторію. Побачила, що всі почувають те саме — за-спокоїлась. Навіть стала стежити за секретарем, що такий чудний був зараз.

— А що якби так (тільки не вона, ні, а хтось), щоб так потихеньку підійти, схамінути його і посадовити. Він напевне тоді став би знову звичайним собі секретарем, що його Надія давно вже знає. Може він навіть хороша людина?

— Бо профспілка — це підготівна школа до комунізму, товариші, бо вона виховує маси, бо вона...

І Надія з цим згодна. Те ж саме в червоних членських книжечках давно вже пона-

писувано. Всі про це знають. Всі згодні, що це так. Але чому він говорить таким диким несвоїм голосом? Чому він так говорить?

Не могла додуматись.

Секретар закінчив. Хтось посередині, не стримав радості й заплескав. Потім засоромився й замовк. Секретар витирав хусткою лоба.

— Я гадаю, товариші, що заперечувати такої думки ніхто не буде? — говорив з-за столу вже голова зборів.

— Прошу виставляти кандидатури.

Надія чула і своє прізвище серед інших. Але незручно було запитувати — куди. До того ж у неї заболіла голова.

.....

— Так що, товаришко Надіє, ви член культкомісії. Вітаю. Тепер пишть до стінгазети, — говорив секретар, коли виходили після зборів із місцевкому.

— Я ж віршів не складаю, — лукаво відповіла Надія, ховаючись за сумний тон. Вона пригадала секретареву поезію.

— Ну, то хоч дописа.

Збив набік секретар кепі — взяв гордовиту позу.

— А як вам подобаються сьогоднішні збори?

— Нічого. Ви дуже гучно можете говорити. Я цього ще не знала.

— Вам подобається?

— Мені боліла голова — не все чула.

— Шкода, шкода. Ви ж член культкомісії. Я можу вам дати перечитати свою доповідь. Або краще — ви її ввзавтра видрукуєте. Добре? Взагалі нам тепер треба взятися до громадської роботи, бо он тозарищ, Ленін каже...

Секретар пригадав цитату з Леніна. Потім із Бухаріна. Говорив не зупиняючись.

Надія, поглядаючи вбік думала, що можна було б зараз звернути в якусь вулицю або зайти до „Ларка“. Але недавно вона вже так була зробила — не хотіла повторювати. Тому терпляче чекала кінця. Сподівалася, що секретар урешті сам зверне, помітивши її неухважність.

А секретар за цитатами й забув, що йому вже треба давно було звертати. Він вів із собою діалога: ставив питання і сам відповідав на них, розмахуючи короткими руками.

— Ви думаете, що т. Петровський не знає, коли говорить так про це? Прекрасно знає. А чому він так говорить? Га? Як ви думаете? Чому? Та тому, що він знає, що тов. Ленін каже...

— От я вже і вдома, — зупинилась Надія.

Секретар теж зупинився — оглянув будинок згори донизу. Потім провів правою рукою по чолі і простягнув її до Надії.

— Не забувайте ж, що ви член культкомісії.

Сказав на останку і пішов.

— Ні цього ворожка не вгадала. Ніколи я не любитиму секретаря.

Вирішила, не почуваючи від того ні радості, ні печалі. Лише чомусь все її канцелярське життя не уявилося навіть, а відчулося зараз, як непомірний безглуздий тягар.

— Треба неодмінно подумати, — як завжди в таких випадках, говорила собі. І, як завжди не мала на чому зупинитися, як завжди потяглися знайомі дні, роки. Такі однакові всі, що й не розібрати, які минули з них, а які майбутні.

Надія зупинилася. Сходи нагору кінчались перед нею тупою площею. Не помітивши того, забралася на два поверхи вище свого мешкання.

— Гава! — кинула собі. Розгнівано повернулася — почала спускатися вниз.

— Та живуть же якимось люди! — продовжувала знову своєї. — Ще й мають посаду за велике щастя. Пишаються нею. Або Оля... Бідна Оля! Чого вона тепер без посади варта?

Стояла вже перед дверима з табличкою:
„Вгадую, що було, що є і що буде“.

— Ви щасливі! — посміхнулась до неї табличка.

— Це я сьогодні знову стомилась, — ніби виправдовувалась уже перед кимсь Надія, підводячи важку руку до дзвінка.

З М І С Т

Моя кар'єра 3

Друкарка 32

